

УДК 81'373

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИЧНИХ ТА МОРФОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СИНОПТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Висоцька Г. В., Коробська Н. В.

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті досліджується специфіка синоптичної лексики в англійській та українській мовах у порівняльному аспекті їх семантичних та морфологічних характеристик. На основі компонентного аналізу була досліджена семантична структура синоптичної лексики в англійській та українській мовах. Також аналізувалася продуктивність частин мов, якими синоптична лексика представлена в обох мовах.

Ключові слова: синоптичний текст, синоптична лексика, семантична структура, компонентний аналіз, морфологічні характеристики, частини мови, продуктивність.

Высоцкая А. В., Коробская Н. В. Сравнительный анализ семантических и морфологических характеристик синоптической лексики в современном английском и украинском языках. В статье исследуется специфика синоптической лексики в английском и украинском языках в сопоставительном аспекте её семантических и морфологических характеристик. На основе компонентного анализа была исследована семантическая структура синоптической лексики в английском и украинском языках. Также анализировалась продуктивность частей речи, которыми синоптическая лексика представлена в обоих языках.

Ключевые слова: синоптический текст, синоптическая лексика, сопоставительный анализ, семантическая структура, компонентный анализ, морфологические характеристики, части речи, продуктивность.

Ysotska G. V., Korobska N. V. The comparative analysis of the semantic structure and morphological characteristics of synoptical lexical units of the English and Ukrainian languages. The article is dedicated to the comparative analysis of the vocabulary of synoptical reports and defining its semantic and morphological peculiarities in the English language and Ukrainian. On the basis of component analysis the semantic structure of synoptical lexical units of the English and Ukrainian languages was analyzed. The parts of speech to which synoptical vocabulary in English and Ukrainian belong were also researched as to their productivity in both languages.

Key words: synoptical texts, synoptical lexical units, comparative analysis, semantic structure, component analysis, morphological peculiarities, parts of speech, productivity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями У другій половині ХХ століття у лінгвістичній науці зросла зацікавленість до вивчення тексту, як одиниці комунікації. Через це з'явився новий напрямок наукового пошуку – лінгвістика тексту, що пояснюється тим фактом, що по-перше, у ньому як продукті діяльності втілюється, об'єктивується весь її психологічний зміст, умови протікання та особистість мовця, а по-друге, особливий інтерес до тексту зумовлений тим, що він (текст) являє собою дуже складне і багатопланове явище. Останнє обумовлює існування різноманітних трактувань цього явища [10, 117].

Спочатку текст визначали у термінах структурної лінгвістики з точки зору законів синтаксису, та співвідносили текст з одиницями мови. Але комунікативна переорієнтація лінгвістики тексту змістила акценти та висунула на перший план функціональний аспект тексту [19; 20].

Саме функціональний підхід зумовив той факт, що дослідники, які займаються аналізом тексту,

зосереджують свою увагу на дослідженні текстів, що характеризуються певною прагматичною спрямованістю [9; 11]. Дане дослідження присвячено аналізу синоптичного тексту як особливого інформативного типу текстів малих форм, що обумовлює **актуальність** нашої статті, оскільки саме тексти малих форм сьогодні привертають увагу дослідників у мовознавстві.

Об'єктом нашого аналізу стали англійські та українські синоптичні тексти, а **предметом** – їх лексичні характеристики, що їх ми досліджували з точки зору семантичних та морфологічних характеристик у порівняльному аспекті. **Метою** роботи став аналіз специфіки лексики синоптичного характеру у порівняльному аспекті їх семантичних та морфологічних аспектів в англійській та українській мовах. Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних **завдань**: дати визначення синоптичного тексту як різновиду інформативних текстів, проаналізувати його жанрові характеристики, дослідити семантичну структуру синоптичної лексики у порівняльному аспекті в англійській та українській мовах, визначити частини мови якими представлена синоптична лексика та дослідити їх продуктивність в обох мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приймав за основу визначення газетного повід-

млення про погоду як жанру газетно-публіцистичного стилю, вважаємо за необхідне зауважити, що публіцистичний дискурс характеризують дві основні функції: інформування і вплив. Синоптичні тексти, що ми, услід за Г.Б. Козловською відносимо до коротких інформаційних текстів, які характеризуються такими параметрами як інформативність, актуальність, об'єктивність, стислість [7, 50], у повній мірі характеризуються даними диференціальними ознаками газетно-публіцистичного стилю. Даний тип текстів відносимо до текстів, що орієнтовані на зміст, для яких важливим є прийнятність форми для вираження даного змісту, її здатність робити необхідний вплив на реципієнта [8, 13]. Такі тексти створюються з метою отримання швидкої інформації про предмет або явище [6, 125]. Але інформування не є єдиною метою повідомлень про погоду. Взаємодія інформаційної функції і функції впливу у рамках синоптичного тексту обумовлює наявність однієї з основних ознак публіцистичного дискурсу, визначуваного як стандарт і експресія. Як стверджує Ю.С. Степанов, мова публіцистики характеризується регулярним співвідношенням стандартизованих і експресивних мовних засобів, їх чергуванням і контрастуванням [16, 37]. Висока стандартизованість текстів – повідомлень про погоду, обумовлена, в першу чергу, екстралінгвальними причинами: прагненням до документальності викладу, повторюваністю тематики, необхідністю оперативності передачі інформації. Виходячи з вищевикладеного, газетний текст – повідомлення про погоду визначаємо як коротке інформаційне повідомлення про погоду. Основним комунікативним наміром якого є інформування, а домінуючою категорією – категорія інформативності.

Автори, що досліджували тексти – повідомлення про погоду з точки зору їх інформативності відзначають, що даний тип тексту характеризується наявністю фактуального та суб'єктивно-модального типів інформації [8].

З точки зору реалізації функції впливу категорія інформативності синоптичного тексту тісно пов'язана з іншими текстовими категоріями, а саме – категоріями зв'язності, членування та модальності.

У ході аналізу нами було проаналізовано 300 газетних текстів повідомлень про погоду вилучених з англійських газетних видань – Belfast Telegraph, Australian PC, World Monthly Weather Review, Sunday Gazette-Mail за період з 2006 по 2010 роки, що були вилучені з Інтернет-ресурсу, та 300 газетних текстів повідомлень про погоду вилучених з україномовних в газетних видань. У ході дослідження нами було виділено 90 лексем, що позначають синоптичні явища в англійській та 89 лексем в українській мові, які характеризувалися найбільшою частотністю вживання. У ході аналізу використовувалися також лексикографічні джерела: друковані та електронні словники та тезауруси, загальною кількістю 3 видання. На основі порівняльного аналізу семантичної структури одиниць англійської та української мов були виділені основні семи, що складають семантичну структуру синоптичної лексики англійської та української мов.

Аналіз семантичної структури проводився нами у рамках теорії поля. Семантичні поля, за визначенням Ф.О. Нікітіної, являють «мікрообрази світу» [13, 11], які, на думку Ю.М. Караулова, виступають змістовими елементами мовної моделі світу [5, 271]. В.А. Звєгінцев визначає семантичне поле як ряд парадигматично пов'язаних слів чи їх окремих значень, що мають у своєму складі загальну (інтегральну) семантичну ознаку і розрізняються по меншій мірі за однією диференційною ознакою. Семантичні поля можуть поєднувати кілька семантичних груп меншого обсягу. У межах груп слова по-різному взаємодіють один з одним. В.А. Звєгінцев відзначав, що різні види об'єднань слів, можуть бути представлені як групи слів, що являють собою, нібито частки підрозділу більш загальних понять (цит. за [6, 48]).

У даному дослідженні під лексико-семантичною групою ми, услід за І.В. Арнольд розуміємо сукупність лексичних одиниць, що пов'язані значенням та мають загальну інваріантну ознаку, а також диференційне значення [1, 58] – синоптичні явища. Для позначення компонента значення, услід за В.Г. Гаком [3] та А.А. Уфимцевою [17] використовуємо термін „сема”. Сема визначається як семантична одиниця, яка відображає певну ознаку позначуваного предмету чи поняття [18, 39].

На основі компонентного аналізу виділяємо 4 мікрополя в межах лексико-семантичного поля «синоптичні явища»: „сонце”, „опаді”, „вітер”, „спека-холод”.

Кількісний аналіз представленості синоптичної лексики у мікрополях свідчить, що найбільш широко представлене як в англійській, так і в українській мовах мікрополе «опаді» 70% та 74% відповідно від загальної кількості вибірки, а найменше – мікрополе „ сонце” – 8% вибірки в англійській та 13% в українській мовах.

Аналіз фактичного матеріала показав, що найбільш продуктивною групою опадів як в англійській мові, так і в українській, є група, яка позначає такий вид опадів як дощ і складає (33,6 % вибірки в англійській і 30,5% вибірки в українській мовах відповідно). До цієї групи належать усі слова, які позначають дощ: *shower* – короткочасний дощ, *occasional rains* – часом дощі, *drizzle* – мілкий дощ, *driving rain* – зливний дощ, *rainy* – дощовий.

Наявність великої кількості лексики саме цієї групи в двох мовах свідчить про те, що дощ є найбільш поширеним видом опадів в Англії та Україні. Виходячи з вищезазначеного ми можемо дійти висновку, що кліматичні умови цих двох країн є схожими. Треба зауважити, що на відміну від англійської мови в українській – можна зустріти велику кількість лексичних одиниць, які визначають про який саме дощ йде мова, тобто його види, наприклад: *кислотний дощ*, *частий дощ*, *дрібний дощ*. У словниковому складі англійської мови була виділена також лексико-семантична група «дощ» з іншими природними явищами. Ця група представлена 23 лексичними одиницями, наприклад: *rainsquall*, *rain storm*.

Сучасні мовні відповідності англійського слова *shower* містять у собі багато спільного. Так, в укра-

їнській та англійській мовах за лексемами, що досліджувалися закріплено по декілька значень, перше з яких в цілому співпадає. Порівняймо: *shower* – злива, дуже сильний короточасний дощ; велика кількість того, що падає, сиплеться неперервним потоком (кількість світла, звуків). З цього прикладу видно, що перше значення співпадає в обох мовах; друге значення є абсолютно різним, а третього – не існує в українській мові. Пересікання (накладання) лексичних значень не відноситься до широко розповсюдженого явища у мовознавстві. Це відноситься до тих слів, які „виростили” із одних архетипних концептів, але з часом змінили свою семантику, зберігаючи при цьому ядерні семи [14, 145]. До цієї лексико-семантичної групи ми також віднесли явища, що супроводжують опади, а саме – грім та блискавку. Треба зауважити, що ця група лексичних одиниць представлена лише декілька лексемами, наприклад: *rainbow*, *thunder*, *thunderstorm*, *lightning*, українськими відповідниками їх є веселка, грім, блискавка. Оскільки лексичні значення слів *thunder* та грім співпадають, то ці лексеми знаходяться у відношеннях часткового співпадіння за своєю семантикою.

Цікавою за кількістю варіантів є лексема *lightning*, яка має більше значень в українській мові у порівнянні з англійською мовою. Одним із найголовніших факторів, які впливають на мовне розмежування народів є природа. Це перш за все внутрішні умови життя людей, включаючи кліматичні, географічні особливості, флора, фауна, які по різному відображені у мовах. Так, завдяки нестійким та мінливим кліматичним умовам, характерним для Англії (часті дощі, змінні сонячним промінням), лексема *weather* прирівнюється до дощової, несприятливої погоди, в той час як інші країни та народи мають стабільний клімат, притаманний відповідним порам року.

Говорячи про кліматичні та географічні особливості, розглянемо структуру під концептів „*snow*” та „сніг”, їх трактування та сприйняття різними націями. Хрестоматійними є приклади великої кількості найменувань снігу у мові ескімосів (близько 60 імен). Холодні кліматичні умови та велика кількість снігових опадів, спонукали до утворення багатьох назв снігу. Що ж стосується української та англійської мов, то в них існує лише декілька назв снігу, які ще й не завжди є еквівалентними, наприклад: *snow* – сніг; *sleet* – сльота; *slush* – талий сніг; *first snow* – пороша; *newly-fallen snow* – понова, сипучка; *snowstorm* – сніговий, хуртовина, хурделиця.

Цікавим здається, що сучасне вживання слів ожеледь і ожеледиця не можна вважати абсолютними синонімами, як в українській, так і в англійській мовах; між цими лексемами існують певні семантичні відмінності. Доведено, що синоптики словами ожеледь та ожеледиця називають різні атмосферні явища. В одному випадку замерзають переохолоджені краплини дрібного дощу, в наслідок чого предмети покриваються шаром льоду. Це явище в українській мові називається ожеледь, а в англійській мові – *glazed frost*. Ожеледиця ж це – шар льоду на земній поверхні, що утворюється після дощу або відлиги при зниженні температури, в англійській

мові це явище визначається як *ice crusted ground*. Семантичні розбіжності цих пар слів вже вийшли за рамки професійних кіл синоптиків в результаті їх частого вживання.

Розмежування цих понять чітко існує в українській мові через їхнє регулярне вживання в засобах масової інформації. Англійська мова не є такою ж багатою на синоніми до даної групи лексики, через відсутність холодних морозних зим та низьких щодо температури кліматичних умов.

Лексико-семантична група «сніг» представлена 23 лексемами в англійській мові та 21 лексемою – в українській, що складає відповідно 22,7% і 22,1% від загального корпусу вибірки, наприклад: *snow fall* – снігопад, *snow storm* – снігова буря, *sleet* – мокрий сніг, *driving snow* – завірюха, *snowfalls* – снігопад.

Великий відсоток лексики складає лексико-семантична «туман», до якої входять 13 лексем в англійській мові і 10 – в українській мові. Синонімом – домінантою для лексико-семантичної групи „туман” є іменник *mist*.

Тут спостерігається схожість українських одиниць з синоптичною лексикою англійської мови, що зумовлено певною схожістю кліматичних умов двох країн. До цієї групи належать такі лексичні одиниці, як, наприклад: *blanket* – густий туман, *ice fog* – льодовий, *thick fog* – густий туман.

Такі види опадів, як роса, град та іній, на відміну від англійської мови в українській мові представлені великою кількістю лексем. Це свідчить про те, що такі види опадів не є типовими для клімату Англії. Групу «роса» складають 11 лексичних одиниць. Лексико-семантична група «град» представлена тільки 5 лексичними одиницями в англійській мові і 8 одиницями – в українській. Найменш продуктивною як в англійській, так і в українській мові є лексико-семантична група «іній», яка представлена лише 4 і 3 лексемами відповідно.

Проаналізував семантичну структуру синоптичної лексики в англійській і українській мовах розглянемо дані лексичні одиниці з точки зору їх частини належності. Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що як в англійській, так і в українській мовах найбільш продуктивною частиною мови є поєднання іменника з прикметником, яке представлено 22 лексичними одиницями в англійській мові і 32 одиницями – в українській, що складає відповідно 26,7% та 33,7% від загального корпусу синоптичної лексики.

До цього сполучення двох частин мови належать такі словосполучення: *steady rain* – частий дощ, *powder snow* – сніговий пил, *early dew* – ранкова роса, *foggy weather* – туманна погода. У більшості цих сполучень частиною мови, яка належить саме до синоптичних природних явищ, виступає іменник.

Треба відзначити, що в українській мові прикметник у функції означення характеризує безпосередньо наступний іменник, коли як в англійській мові він може характеризувати іменник опосередковано і позначати якість іншого об'єкту. Широко представлений у нашій вибірці також іменник: 15 лексичних одиниць в англійській мові та 18 – в українській мові. Дана група представлена одиницями, що іме-

нують певні види опадів: *rain* – дощ, *snowfall* – снігопад, *hoarfrost* – іній, *hail* – град, *rime* – іній, *dew* – роса. Залежно від особливостей семантики іменника та слів, з якими він сполучається, можна говорити про різні особливості значення цього іменника та реалізацію його у мовленні [15, 20].

В англійській мові така частина мови як прикметник не є дуже продуктивною і налічує лише 6 лексем. Ці лексеми висловлюють категоріальне граматичне значення, як правило в формі залежності від іменника, наприклад: *foggy* – туманний, *rainy* – дощовий, *drizzly* – мрячний. Однією з найбільш продуктивних частин синоптичного словника української мови і нехарактерною частиною мови для англійської мови є прикметник. Він представлений 6 лексемами в англійській мові і 16 лексеми в українській, що складає відповідно – 5,9% та 16,8% у корпусі нашої вибірки. Такі слова, як *rainy* – дощовий, *frosted* – вкритий інеєм, *snow* – сніговий, *dewy* – росистий висловлюють категоріальне значення, виступають в якості визначення певного виду опадів та надають, більшої колоритності.

При порівнянні та співставленні двох мов цілісність значення при визначенні слова є досить умовною, обсяг значень простих слів при їх міжмовному порівнянні виявляється різним. Деталізація значення може бути вираженою синтаксично, граматично, через словотвір, уточнюючим словом, що передуватиме прикметникові чи яке буде йти після нього [2, 21]. На відміну від англійської мови, де синоптична лексика, яка належить до дієслова, представлена декількома групами, в українській мові така лексика представлена лише сполученням дієслова та іменника (13 лексичних одиниць, що складає 13,7% від загальної кількості вибірки): *to pour*, *to snow*, вкриватися інеєм, *to rime*. В цих сполученнях дієслово виступає у значенні стану або дії. В українській мові синоптична лексика не представлена окремими дієсловами. Сполучення іменник з дієсловом в англійській мові представлений 15 лексичними одиницями: *rain pours*, *blizzard strikes*. В таких сполученнях іменник вказує на певний вид опадів, а дієслово виступає в значенні дії

або стану. Самостійно дієслово представлене лексичними одиницями: *to fog*, *to hail*. Сполучення *snow in*, *rain in* входять до окремої групи, яка представлена поєднанням дієслова і прийменника, де останній вказує на відношення дієслова до певної ситуації або стану стосовно різноманітних природних явищ.

Для синоптичної лексики англійської мови характерною є група «сполучення двох іменників»; до її складу входять 14 лексем. *Rainsquall*, *rain storm*, *dew-fall* – лексика цієї групи більшою мірою представлена складними словами. Складні слова, утворені складанням коренів чи основ, є важливою частиною словника англійської мови. У складному слові семантика його частин зливається для позначення цілісного поняття і воно сприймається як цілісна одиниця [2, 42].

Аналіз представленості синоптичної лексики різними частинами мови дозволив виявити в українській мові найменш продуктивні групи сполучень: сполучення іменника з іменником за допомогою прийменника та сполучення іменника з прийменником. Ці групи налічують лише по 3 лексичні одиниці кожна – дощ зі снігом, гроза с градом, туман з памороззю; під дощем, під шум дощу, по росі.

В англійській мові сполучення іменника з іменником за допомогою прийменника не зафіксовано, сполучення прийменник з іменником складає найменш продуктивну групу, що представлена лише 4 лексичними одиницями, наприклад: *in a fog*, *in the snow*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином дослідження семантичних та морфологічних характеристик синоптичної лексики в порівняльному аспекті свідчить, що дана лексика належить в основному до найдавніших пластів мови і представляє собою своєрідне відображення фрагментів пізнання природи європейцями. Такий підхід, на наш погляд, відкриває нові грані дослідження української та англійської мов у діалектичному колі розбіжностей в межах даної концептосфери та обумовлює **перспективу** дослідження, яку ми вбачаємо в дослідженні когнітивного аспекту синоптичної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. О двух основных направлениях исследования фразеологического фонда английского языка // Проблемы варьирования языковых единиц / И. В. Арнольд. – 1990. – С. 58–65.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Междунар. отн., 1975. – 175 с.
3. Гак В. Г., Ройзенбит Е. Б. Очерки по сопоставительному изучению французского и русского языков / В. Г. Гак, Е. Б. Ройзенбит. – М. : Высшая школа, 1965. – 378 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – Т. 2 – 304 с.
5. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 356 с.
6. Козловская А. Б. Особенности информационных блоков газетных текстов погоды // Иноземна філологія на межі тисячоліть: Тези доповідей Міжнародної наук. конференції, присвяченій 70-річчю факультету іноземних мов ХНУ імені В. Н. Каразіна. – Харків: Константа / А. Б. Козловская. – 2000. – С. 124–125.
7. Козловская А. Б. Функционально-стилистические характеристики сообщения о погоде // Вісник СумДУ / А. Б. Козловская. – 2002. – № 3(36). – С. 47–53.
8. Козловська Г. Б. Прагматичний аспект категорії інформативності англійських синоптичних текстів газетно-публіцистичного стилю: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / ХНУ імені В. Н. Каразіна / А. Б. Козловская. – Харків, 2003. – 19 с.
9. Крапива Ю. В. Коротка журнальна стаття як тип тексту (на матеріалі української, англійської та російської мов): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / ХНУ імені В. Н. Каразіна / Ю. В. Крапива. – Харків, 2004. – 20 с.

10. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.
11. Куликова О. В. Лингвистические средства развертывания аргументации в публицистическом тексте : Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / О. В. Куликова. – М., 1989. – 212 с.
12. Лінгвокогнітивні аспекти малих текстів: кол. монографія / Ред. проф. С. О. Швачко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2008. – 178 с.
13. Нікітіна Ф. О. Виділення і визначення лексико-семантичних полів / Ф. О. Нікітіна // Мовознавство. – 1981. – № 1. – С. 11–15.
14. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську): Навчальний посібник / За ред. проф. Карабана В. І. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 208 с.
15. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К. : ЦУЛ, «Фито-социоцентр», 2002. – 336 с.
16. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Прогресс, 1997. – 992 с.
17. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка / А. А. Уфимцева. – М. : АН СССР, 1968. – 145 с.
18. Филиппов К. А. Лингвистика текста: Курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб. : С.-Петербург. ун-т, 2003. – 336 с.
19. Dijk T. van. Some aspects of text grammar: A study in theoretical poetics and linguistics / T. van. Dijk. – The Hague: Mouton, 1972. – 377 p.
20. Levy D. Communicative goals and strategies: between discourse and syntax / D. Levy // Syntax and Semantics. – 1979. – Vol. 12. – P. 183–210.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

21. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language – Danbury, CT : Lexicon Publications Inc., 1993. – 1148 p.
22. Oxford Wordpower Dictionary. – Oxford: OUP, 2001. – 840 p.
23. The Pan dictionary of synonyms and antonyms. – London/Sydney : Pan Books, 1981. – 345 p.
24. Belfast Telegraph. – [Electronic resource]. – Режим доступу: www.highbeam.com – Заголовок з екрану.
25. Australian PC. – [Electronic resource]. – Режим доступу: www.highbeam.com – Заголовок з екрану.
26. World Monthly Weather Review. – [Electronic resource]. – Режим доступу: www.highbeam.com – Заголовок з екрану.
27. Sunday Gazette-Mail. – [Electronic resource]. – Режим доступу: www.highbeam.com – Заголовок з екрану.